

Українські землі наприкінці XVII-у першій половині XVIII ст.

Гетьманування Івана Мазепи (1687-1709 рр.)

1. Промосковська орієнтація, 1687р. – *Коломацькі статті*.
 - Козацький реєстр - 30 тис. осіб
 - Посилюється контроль царя над гетьманом, козацька старшина зобов'язується за ним наглядати.
 - Забороняється підтримувати дипломатичні відносини з іншими державами.
 - Гетьман має дотримуватися Вічного миру.
 - Козацьке військо бере участь у війнах із Кримським ханством і Туреччиною.
 - У столиці Гетьманщини Батурині розміщується полк московських стрільців.
 - Українським купцям забороняється торгувати в Московській державі та Кримському ханстві.
 - Рекомендується заохочувати україно-московські шлюби
2. Роздача земель старшині. Припинив суперечки між старшиною, для вирішення важливих питань скликав старшинські ради.
3. 1702р. – упорядкування норм панщини, 2 дні на тиждень.
4. Меценатська діяльність:
 - Надання Києво-Могилянському колегіуму статусу академії
 - Перебудова Батурина (туди було перенесено столицю після знищення Чигирини) за зразком французького Версалю.
 - Будівництво церков, реконструкція їх (Софійський собор, Михайлівський Золотоверхий)
5. Узяв під контроль частину Правобережжя внаслідок повстання під проводом Семена Палія (1702-1704 рр.)

Паліївщина	
Паліївщина - антипольське національно-визвольне повстання на Правобережній Україні під проводом білоцерківського полковника Семена Палія (Гурка)	
Дата	1702-1704 рр.
Причини	Передісторія: 1676р. - зречення Дорошенка, на Правобережжі Гетьманщина зникла; Поділля, Брацлавщина, Пд. Київщина - турки, решта Правобережжя- РП 1684р. – польський уряд, зважаючи на турецьку загрозу, відновив козацькі полки на Правобережжі. Гетьмана та генеральної старшини не було, полки очолювали полковники. 1699р. – Карловицький мирний договір між РП та Осм. Імп. Туреччина передавала РП Поділля, Брацлавщину та Пд. Київщину – зникла пряма турецька загроза – сейм РП прийняв рішення про скасування козацького устрою на Правобережжі. Розпуск козацьких військ польським урядом після приєднання правобережних українських земель Туреччиною став основною причиною повстання. Прагнення польської шляхти відновити свої володіння на Правобережжі
Територія	Поділля, Брацлавщина, Київщина, Східна Волинь
Рушійні сили	Козацька чернь, селянство, міщани, українська шляхта
Основні події	1702 р. — козацька армія під проводом С. Палія відбила атаки польського війська на Фастів. Заявлено про намір звільнити Україну від польського панування. Росія не надала допомоги через союзництво з Польщею в Північній війні.

	Від 1703 р. перевагу здобувають польські війська. 1704 р. — московсько-козацьке військо зайняло територію Правобережжя, під тим приводом, що Московське царство побоюється розповсюдження повстання на Лівобережжя. Козаків очолював Іван Мазепа.
Результати й наслідки	Повстання було жорстоко придушене спільними діями польських і російських військ. З 1704 до 1709 р. Україна була об'єднана під булавою І. Мазепи

6. Участь України у Північній війні.

Північна війна – військовий конфлікт між Швецією та Московським царством за контроль над землями Прибалтики, який тривав протягом 1700-1721рр.

- Спочатку бойові дії розгорталися у Прибалтиці, де на боці московських військ воювали й козаки.
 - Козаки брали участь у будівництві Петербургу.
 - Стратегічна ініціатива у перші роки війни належала шведам, яких очолював король **Карл XII**.
 - У 1708р. шведські війська через польські землі вступили на територію України.
 - 1708р. – І. Мазепа укладає договір зі Швецією про союз проти Москви (договір про протекторат):
- ✓ Україна, і землі до неї прилучені, мають бути **вільними й незалежними**;
 - ✓ король шведський зобов'язується оберігати їх від усіх ворогів;
 - ✓ зокрема, король має вислати туди негайно помічні війська, коли того буде вимагати потреба та коли цього будуть домагатися гетьман та його Стани ;
 - ✓ усе завойоване на території Московії, але колись належне «руському» (українському) народові, має бути повернене до Князівства українського;
 - ✓ Мазепа мав бути князем українським або гетьманом **довічним**;
 - ✓ після його смерті Генеральна Рада («Стани») мала обрати нового гетьмана;
 - ✓ король шведський не має права привласнювати собі ні титулу, ні герба Князівства Українського

- На бік шведів перейшли не всі козаки та старшина, частина з них залишилася вірною Москві. У 1709р. І.Мазепу підтримали запорозькі козаки (бл. 8 тис.) на чолі з кошовим отаманом **Костем Гордієнком (ЗНО!!!)**
- Цар Петро I вирішив покарати козаків:
1708р. – московськими військами на чолі з О.Меншиковим було зруйновано гетьманську столицю Батурин і винищено все його населення
1708р. – «обрання» у Глухові гетьманом Івана Скоропадського, оголошення анафеми (церковного прокляття) І.Мазепі
1709р. – зруйновано Чортомлицьку Січ
- **Червень 1709р.** – Полтавська битва – поразка українсько-шведського війська – його відступ на землі Османської імперії – Іван Мазепа з козаками опинилися у м. Бендери (Молдавія), де гетьман у вересні 1709р. помер.

Пилип Орлик (1710 – 1742рр.)

1. Гетьман в еміграції.
2. Був обраний гетьманом 5 квітня 1710р. у Бендерах.
3. У день обрання схвалив документ **«Пакти й Конституції прав і вольностей Війська Запорозького»** (Конституція Пилипа Орлика або Бендерська

Конституція) – вважається не тільки першою українською, а і першою європейською конституцією.

- Являла собою своєрідний договір між гетьманом з одного боку та козацькою старшиною і Військом Запорозьким з іншого.
- Складається документ з преамбули й шістнадцяти розділів.
- Згідно з ними законодавча влада надається Генеральній Раді, що виконує роль парламенту
- Найвищу виконавчу владу мали гетьман разом із Радою генеральної старшини, а всі юридичні справи належали до юрисдикції Генерального суду.
- Гетьман виступає гарантом дотримання прав усіх верств населення
- Надання допомоги вдовам та сиротам
- Державна релігія - православна

4. **1711р.** - похід татарсько-козацьких військ на чолі з П.Орликом на Правобережжя. Мета: встановлення контролю над Правобережною Україною. Під Білою церквою московські війська їх зупинили, П.Орлик був змушений повернутися до Бендер.

5. **1711р.** - війська Московського царства здійснили Прутський похід до Молдови, де зазнали поразки від турецьких військ. Московський цар Петро I був змушений підписати Прутський мир, за яким **війська Московського царства покидали землі**

Правобережжя.

У 1713р. Річ Посполита остаточно ліквідувала козацтво на Правобережжі.

Гетьманування Івана Скоропадського (1708—1722 рр.)

1. Обраний під час повстання І. Мазепи за наказом Петра I. Запропонував Росії **Решетилівські статті, але Петро I його не прийняв і видав “Вирішальний указ” у 1709 р., який передбачав:**
 - контроль Москви за збиранням податків і витратами на утримання козацького війська та гетьманської адміністрації;
 - збільшення кількості російських залог у містах Лівобережжя;
 - козацька артилерія залишається російському війську;
 - прийняття іноземних послів можливе лише в присутності царського представника
 2. При гетьмані запроваджена посада міністра-резидента, який мав спостерігати за діяльністю гетьмана та його уряду. - граф Ізмайлов.
 3. Резиденція гетьмана (столиця) перенесена ближче до російського кордону — **до Глухова (1709р.)**
 4. Петро I самостійно призначає генеральну й полкову старшину, у тому числі росіян і німців
 5. Із Гетьманщини заборонено вивозити будь-які товари, Запорозжю оголошена економічна блокада.
 6. Заборонено друкувати книжки українською мовою.
 7. За кордон вислані студенти Києво-Могилянської академії — вихідці з Правобережжя
 8. Коли І.Скоропадський звернувся до Петра I з проханням розширити автономні права Гетьманщини, той наказав створити **Першу Малоросійську колегію.**
- Сучасники говорили про І. Скоропадського “Іван носить плахту, а Настя (дружина) булаву”, натякаючи на нерішучість та м’який характер гетьмана.**

Перша Малоросійська колегія (1722—1727 рр.)

Спочатку мала наглядати за діяльністю гетьмана. Після смерті І. Скоропадського (1722 р.) влада в Україні перейшла до Малоросійської колегії, яка започаткувала процес ліквідації української державності. До колегії входили шість московських чиновників на чолі з бригадиром С. Вельяміновим	
Мета	Контроль за діяльністю гетьмана та старшини. Поступове обмеження політичної автономії Гетьманщини, зведення її до статусу провінції
Діяльність	Установлення та стягнення податків до царської скарбниці, провіанту для російської армії. Розміщення на території Гетьманщини російських військ. Контроль діяльності Генеральної військової канцелярії. Контроль роздачі земель старшині та офіцерам. Розгляд апеляцій на судові рішення українських судів

Гетьманування Павла Полуботка (1722-1724рр.)

1. Призначений Петром І **наказним (тимчасово виконуючим обов'язки)** гетьманом.
2. Підтримував вимоги старшини ліквідувати Малоросійську колегію та відновити повноцінне гетьманство.
3. Започаткував реформу судочинства (запроваджено колегіальні суди, порядок судової апеляції).
4. Підписав Коломацькі петиції (чолобитні) - звернення до Петра І з вимогою відновлення державних прав України.
5. Друге звернення П. Полуботка до царя закінчилося викликом гетьмана та старшини до Петербурга, де їх заарештували й кинули до Петропавлівської фортеці. П. Полуботок помер у в'язниці

Гетьманування Данила Апостола (1727—1734 рр.)

Царський уряд дозволив обрати гетьмана, оскільки назрівала чергова війна Російської імперії проти Османської імперії.

1. Укладено з Петром ІІ «Рішительні пункти» 1727 р., їх умови:
 - генеральна старшина й полковники обираються козаками та затверджуються імператором;
 - дипломатичні відносини гетьмана — тільки зі згоди імператора;
 - українське військо — три полки по 500 осіб під командуванням російських воєначальників;
 - росіяни можуть мати володіння в Гетьманщині, а українці — у Росії без обмежень.
2. Обмежено кількість російських військ в Україні.
3. Укладено «Зведення» українських законів.
4. Проведено ревізію державних земель («Генеральне слідство про маєтності»), незаконно захоплені повернулися в державне володіння.
5. Скасовано податки, раніше накладені Малоросійською колегією.
6. Будівництво «Української лінії» — оборонних споруд від Дніпра до Дінця

ПРАВЛІННЯ ГЕТЬМАНСЬКОГО УРЯДУ (1734-1750рр.)

1. Після смерті Данила Апостола царським урядом було заборонено обирати гетьмана, було сформовано новий орган влади - Правління гетьманського уряду (1734-1750 рр.)
- 2.

=	
Виникнення	Після смерті Д. Апостола російська імператриця Анна Іоаннівна передала владу в Україні Правлінню гетьманського уряду (видозмінений Малоросійській колегії), що складалося з шістьох осіб, половина з яких були українцями, половина — росіянами
Голова	Князь О. Шаховський
Особливість	Вибори гетьмана не проводилися • було створено збірку документів, що відома під назвою "Права за якими судиться малоросійський народ •

Культурне життя:

I. Поява **козацького бароко**.

1. Існував у 2й пол. 17-18 ст.
2. Для бароко характерні ускладнення об'ємно-просторових композицій, неординарне художньо-декоративне рішення, тонке моделювання прикрашеної поверхні та пластичні переходи одного елементу декору в інший. Всі ці нововведення використовувалися в оздобленні тризрубних дерев'яних храмів, а згодом і загалом у будівництві.
3. На відміну від західноєвропейського бароко, українське – менш обтяжене прикрасами, будівлі прості і спрямовані на спокій.
4. Провідним типом споруд такого стилю стає так званий *козацький собор* – п'ятикупольний, з чотирма однаковими фасадами, які водночас повернуті до всіх частин світу. Стіни найчастіше вибілені, як навколишні хати-мазанки. В кольоровому рішенні собору переважають блакитний та зелений кольори, що поєднує будівлю з навколишнім пейзажем.
5. Кожну будівлю увінчував високо піднятий купол (баня). Центральний об'єм будови був вищий від бокових і це називали загально - пірамідальною композицією. Тридільні церкви одно- або триверхі були розповсюджені по всій Україні.

II. Виникнення козацьких літописів.

Козацькі літописи - історико -літературні твори 2-ї половини XVII- середини XVIII століття, присвячені козацьким війнам. Цінні джерела для дослідження вітчизняної історії і важливі пам'ятки літератури. Мова більшості літописів —літературна, близька до народнорозмовної.

- **Літопис Самовидця** — козацький літопис староукраїнською мовою, одне з фундаментальних джерел з історії Східної Європи XVII століття, зокрема періоду Хмельниччини і Руїни в Україні, самотня й оригінальна пам'ятка української мови та літератури. Написана очевидцем подій, вихідцем із старшини Війська Запорозького.

- **Літопис гадяцького полковника Григорія Граб'янки** — козацький літопис 2-ї половини XVII- початку XVIII століття, складений гадяцьким полковником Григорієм Грабянкою. Це одна з найвидатніших пам'яток української історіографічної прози кінця XVII — початку XVIII ст.
- **Літопис Самійла Величка** — наймонументальніший твір української історико-мемуарної прози XVII-XVIII ст. Праця, яка є пам'яткою культури козацької історичної думки та барокового письменництва, охоплює події 1620 — 1700 рр. і містить документи з військової канцелярії, а також цитати з нині втрачених документів та хронік.

III. Діяльність **Феофана Прокоповича (1681-1736рр.)**

- визначний діяч епохи бароко, його праці торкаються фізики, філософії, математики, астрономії, логіки, наук про державу і право, теології.
- 1710-1716 рр. — *ректор Києво-Могилянської академії*
- Написав драму «Володимир»
- Переїхав до Петербурга, був призначений архієпископом Псковським і Нарвським
- став одним з найближчих радників імператора Петра I, обіймав вищі посади, брав участь у заснуванні Академії наук.

4. Церковне життя

Анексія Київської митрополії Московським патріархатом - історична подія, тривалий процес, пов'язаний із включенням козацької державності до Російської монархії, що розпочався в 1685 році висвяченням митрополита Київського Гедеона Московським патріархом Йоакимом у Московії і завершився 1722 року, коли Петро I обрав Варлаама (Вонятовича) в сані архієпископа, а не митрополита. З цього часу Київська митрополія фактично перетворюється на одну з рядових єпархій Церкви Російської імперії. **Основною причиною анексії став акт Вселенського патріархату Константинополя 1686 року** який давав право висвячувати Київського митрополита Московському Патріарху.

